

Editörler

Prof. Dr. Hüseyin Aydın – Prof. Dr. Sefa Bardakçı

SİSTEMATİK KELAM

Yazarlar

Prof. Dr. H. Tefvik Marulcu
Prof. Dr. H. Hatice K. Arpaguş
Doç. Dr. Faruk Sancar
Doç. Dr. Harun Çağlayan
Doç. Dr. Muhammet Altaytaş
Doç. Dr. Mehmet İlhan
Doç. Dr. Recep Önal
Dr. Öğr. Üyesi Mücteba Altındaş
Doç. Dr. N. Kemal Okumuş
Dr. Öğr. Üyesi Osman Demirci
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Akman
Dr. Öğr. Üyesi M.Fatih Soysal
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Işık
Oğuz Bozoğlu

Editörler
Prof. Dr. Hüseyin Aydın – Prof. Dr. Sefa Bardakçı
Sistemantik Kelam

ISBN: 978-605-9498-62-3

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

1.Baskı 2019

Bu kitabın basım,yayın ve satış hakları Lisans Yayıncılığa aittir.Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik,elektronik veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz basılamaz ve dağıtılamaz.

Lütfiye Tuğla-Milli Basım ve Yayın

Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Tahtakale Mah. Hicret Sokak No:8/A
Avcılar-İSTANBUL
e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr
www.lisansyayincilik.com.tr

Önsöz

Kelam, inanç esaslarını ele alan bir bilim dalıdır. İnancın ameli ön-
celemesi münasebetiyle en şerefli ilim sayılmıştır. Her ne kadar kelam ilmi
Hz. Peygamber döneminde ‘Kelam’ adı altında ortaya çıkmamış olsa da
Kur’an ve Hadis’te Müslümanların ihtiyaçlarına cevap niteliğinde yer al-
maktadır. İlk insan Hz. Âdem’e ilâhî bir vergi olan ‘isim ilmi’ ile bütün eşya
adlanacak ve insanlık medeniyetinin temelini oluşturacaktır. Kur’an’ı Ke-
rim’de Allah Teâlâ;

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ

“Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra o isimlerin delalet ettiği
şeyleri meleklerle gösterip: "Haydi davanızda doğru iseniz, Bana şunları
isimleriyle haber verin!" dedi. ‘Melekler, ‘Seni bütün eksikliklerden uzak
tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüp-
hesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin’ dediler." bu-
yurmaktadır. (Bakara, 2/3) İlk insan Hz. Âdem’e isimleri öğreten Yaratıcı,
medeniyetin temelini atmış, insanlar arası iletişimin mayasını çalmıştır. Hz.
Âdem’e her şeyin isimleri verildiği gibi iletişimi başlatan bütün dillerin nü-
vesini oluşturan lisan bilgisi de verilmişti. Ayette melekler ile insanın bilgi
açısından farklılaştığını görmekteyiz. Melek Allah Teâlâ’nın yüklediği hazır
bilgiyi kullanan, insan ise doğuştan getirdiği çok az bilgi ve vahyin bilgisi
dışında ilk kavramları verilerek bilgi üretmesi beklenen varlıktır. Bilgi üret-
me yeteneği verilen insana yeryüzünde Allah’ın halifesi görevi verilmiştir.
Bu insanın yeryüzünü maddi-manevi açılardan mamur etmesi ve bitki, hay-
van ve cansız tabiatın sorumluluğunu emaneten yüklenmesi anlamına gelir.

Hz. İbrahim’in tabiatın fenomenlerine bakarak Allah’ın varlığına istid-
lalde bulunması, İslâm düşüncesinde daima ilham kaynağı olmuştur. Hz.
İbrahim dogmatik bilgileri test ederek varılan kesin bilgileri (ampirik bilgi-
ler) istidlâlî malzeme yapmaktadır. Tartıştığı putperestleri zorunlu bilgi
veren deney verileriyle yüzleştirmiştir. Kelamcılar onun istidlâllerini kulla-
narak varlık görüşlerini güçlendirmek istemişlerdir. Hz. İbrahim’in kullandı-
ğı delillerin kullanılış şeklini kelamcılar kendi delillerinin mantığına uygun
bulmuşlardır. O’nun akli istidlâlleri somut ve dogmatik düşünce kalıplarını
değiştirmiştir. Atacı dogmatizm ve pagan kültür insanın akli melekelerini
körleştirmekte ve süflileştirmekteydi. Hz. İbrahim insan aklını ataletle sevke-
den kültürel kodları değiştirerek imanın bilgi temelinde inşa edilmesi deği-
şimini getirmiştir. Allah Teâlâ “sağır, kör” nitelemesi ile dogmanın deneysel
teste tabi tutulmamasını, “akletmeme” ile de istidlâlî bilgiden yararlanma-
mayı tenkit etmektedir. Bu durumda koyu kuşkucu da koyu dogmacı da eleş-
tirilmiş oluyor. Zira iki taraf da akıl ve deneyden yararlanarak bilgilerini test
etmemektedirler.

Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, nazarda bulunanın kendisini koruması gereken bazı zihnî engellerin bulunduğunu şöyle anlatır: "Nazarda bulunan kimşenin mensup olduğu gurupta yaygınlık kazanmış bir anlayış söz konusu olur. O da asabiyet (grup dayanışması) gereği o anlayışa meyleder. Hâlbuki mensubu bulunduğu gurubun anlayışının doğruluğunu ya da muhaliflerinin yanlışlığını ortaya çıkaracak bir şekilde nazarda bulunmak zorundadır. Kendi ekolüne ya da başka bir ekole duygusal bir yöneliş ile tabi olmak zararlıdır. Böyle bir durumdan insanın kendisini kurtarabilmesi ancak çok araştırma ve derin düşünmeyle mümkün olabilir." (İbn Fûrek, el-Mucered, 322) Kelam ilmi bunu sağlayan bilimlerdenidir.

İslam düşüncesinde başka kültür ve dinlerdeki "saçma ama inanıyorum" gibi bir anlayış kabul görmemiştir. Zira Müslümanlar açısından vahyi gönderen de aklı veren de Yüce Allah'tır. Bu münasebetle aklın kat'î gördüğü şeyler son derece önemlidir ve akıl dinin inşa edildiği temel olması bakımından asıl olup şer' fer durumundadır. Genel olarak kelami ekoller arasındaki tartışmalar istidlâldeki yahut izlenen yöntemdeki hataya mütealliktir. Savunulan görüşleri, getirilen delillerin ispat edip etmediği titizlikle ele alınmıştır. İslam düşüncesinde inançların kesin delillere dayandırılması hususunda ciddi gayret sarf edilmiştir.

Hız. Peygamber sonrasında gelişen siyasi, ekonomik, ilmi ve sair sebeplerle inanç konuları farklı açılardan yorumlanmıştır. Sistemik kelam bu konuları ortaya çıkan itikadi ve siyasi mezhepler perspektifinden günümüze iletmekle beraber, küreselleşen dünyamızda yeni ortaya çıkan fikri ve siyasi akımlara cevap niteliğinde akademik dünyaya taşımaktadır. Bu bağlamda klasik kavram ve düşüncelere ülkemizin değerli bilim insanlarının teliflerinin yeni bir çığır açacağı ümit edilmektedir.

Kitabın hazırlanış gayesine uygun olarak farklı seçme kelam metinlerine de yer verilmiştir. Bu metinler; İmam Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ının "muhkem-müteşabih"i konu eden kısmı, *Abdülkâhir el-Bağdâdî*'nin *Usûlü'd-Din* eserinin "ilim" bahsi, Ebû Muîn en-Nesefî'nin *Tabsiratü'l-Edille*'sinin "mukallidin imanı" bahsi ve İmâm Gazâlî'nin *Kanûnu't-Te'vil* adlı risalesidir.

Eserin ilim dünyasına kazandırılmasındaki çok kıymetli katkılardan dolayı eserin bölümlerini yazan, alanlarında uzmanlaşmış değerli akademisyen meslektaşlarımıza ve ayrıca bu eserin hazırlanmasında organize aşamasından, baskı aşamasına kadar her aşamayı yürüten LİSANS YAYINCILIK çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız.

İstanbul, 2019

Editörler:
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN
Prof. Dr. Sefa BARDAKCI

İÇİNDEKİLER

Önsöz

III

Bölüm 1 KELAM İLMİ

13

1.1. Kelâm İlminin Gayesi	16
1.2. Kelam İlminin İsimlendirilmesi	17
1.3. Kelâm İlminin Fazileti ve Diğer İlimler Arasındaki Yeri	19
1.4. Kelâm İlminin Doğuşu ve Gelişimi	20
1.5. Kelam İlminin Konusu ve Yöntemi	23
Yararlanılan Kaynaklar	29

Bölüm 2 BİLGİ AKIL VE DİN

31

2.1. Bilgi	31
2.1.1. İslâm Düşüncesinde Bilgi	31
2.1.2. Doğru Bilginin İmkânı ve Yolları	36
2.1.2.1. Duyular (Havâss-ı Selîme)	37
2.1.2.2. Haber-i Sâdık	37
2.1.2.3. Akıl	39
2.2. Akıl - Bilgi İlişkisi	40
2.2.1. Kur'ân'da Akıl ve Dinî Sorumluluk	41
2.2.2. Fonksiyonu Açısından Akıl	43
2.2.3. Akıl ve Delil	45
2.2.4. İstidlâl ve Başlıca Türleri	48
2.2.4.1. Mütakaddimûn Devri	49
2.2.4.2. Mütahhirûn Devri	51
2.3. Din	53
2.3.1. Dinde İmân	55
2.3.2. Fetret Ehlinin Dinî Yükümlülüğü	56
Yararlanılan Kaynaklar	62

Bölüm 3
VARLIK

66

3.1. Varlık Meselesinin Arka Planı	68
3.2. Varlık Meselesine Dair Kavramlar	73
3.2.1. Varlık – Vücûd	73
3.2.2. Varlığın Kısımları	78
3.2.2.1. Vâcib	79
3.2.2.2. Mümkün	80
3.2.2.3. Mümteni	81
3.2.2.4. Kadîm	82
3.2.2.5. Hâdis	83
3.3. Mâhiyet	84
3.4. Eşyânın Hakîkati	87
3.5. Madûm	92
3.6. Âlem	93
3.6.1. Cevher-Araz	96
Yararlanılan Kaynaklar	101

Bölüm 4
İLÂHİYÂT

107

4.1. Allah'ın Varlığı	108
4.2. Allah'ın Birliği	110
4.3. Allah'ın Varlığının Delilleri (İsbât-ı Vâcib)	111
4.3.1. Ontolojik Deliller	113
4.3.2. Kozmolojik Deliller	114
4.3.3. Teleolojik Deliller	118
4.4. Allah'ın Birliğinin Delili	121
4.5. Allah'ın İsim ve Sıfatları	122
4.5.1. İlâhi Sıfatların Sayısı ve Kısımları	124
4.5.2. Sıfatların Kısımları	126
4.5.2.1. Selbî Sıfatlar	127
4.5.2.2. Sübûtî Sıfatlar	128
4.5.2.3. Fiilî Sıfatlar	129
4.5.2.4. Haberî Sıfatlar	130
4.6. Zat-Sıfat İlişkisi	133
4.6.1. Mutezile'ye Göre Zat-Sıfat İlişkisi	134

4.6.2. Ehli Sünnet'e Göre Zat-Sıfat İlişkisi	135
4.7. Allah'ın Kelam Sıfatı	137
Yararlanılan Kaynaklar	141

Bölüm 5

İMAN

143

5.1. İmanın Mâhiyeti/Hakikati/Rükünleri	146
5.2. Mezheplere Göre İmanın Hakikati Konusu	147
5.3. İmanın Sınıflandırılması/Bölümleri/Çeşitleri	154
5.3.1. İman Edilecek Hususlara Göre İmanın Tasnifi	154
5.3.2. İman Eden Kimse Açısından İmanın Kısımları	155
5.4. İmanın Derecelendirilmesi/Yakîn ve Dereceleri	156
5.4.1. İlme'l-Yakîn	156
5.4.2. Ayne'l-Yakîn	157
5.4.3. Hakke'l-Yakîn	158
5.5. İman ve Bilgi İlişkisi	158
5.6. İman ve İslâm	161
5.7. İmanın Sıhhatinin Şartları	163
5.8. İmanda Artma ve Eksilme	164
5.9. İmanda İstisnâ	165
5.10. İman-Amel İlişkisi	166
5.11. Tasdik ve İnkâr Açısından İnsanlar:	169
5.12. Tekfir ve İrtidât	172
Yararlanılan Kaynaklar	178

Bölüm 6

İNSAN FİİLLERİ

181

6.1. Kavramsal Ağ	184
6.1.1. Fiil	184
6.1.2. İstitâat	185
6.1.3. İrade	186
6.1.4. Hâtır/Dâî (Güdü)	187
6.1.5. Halk	188
6.1.6. Kesp	189
6.1.7. Kaza ve Kader	190
6.2. Ekollere Göre İnsan fiilleri	190

6.2.1. Cebriyye	190
6.2.2. Kaderiyye	194
6.2.3. Mutezile	196
6.2.4. Eş'arîyye	198
6.2.5. Mâtürîdiyye	200
Yararlanılan Kaynaklar	207

Bölüm 7 **AHLAK VE DİN**

209

7.1. Din ve Ahlakın Tanımı	212
7.2. İslam Kelam Ekollerinin Ahlakın Kaynağına Dair Yaklaşımları	215
7.2.1. Mutezilî Akılcı Ahlak Teorisi	216
7.2.2. Eşarîliğin Teolojik/Dinî Ahlak Teorisi	218
7.2.3. Mâtürîdîliğin Ahlak Teorisi	220
Yararlanılan Kaynaklar	225

Bölüm 8 **MELEK**

227

8.1. Mahiyetleri	229
8.2. Meleklerin Görevleri ve Çeşitleri	231
8.2.1. Cebrail	231
8.2.2. Mikâil	232
8.2.3. Azrail	232
8.2.4. İsrâfil	233
8.2.5. Koruyucu ve Yazıcı Melekler	233
8.2.6. Münker-Nekir	234
8.2.7. Hârut ve Mârut	235
8.3. Cin	237
8.3.1. Mahiyetleri	237
8.4. Şeytan	241
8.4.1. Mahiyetleri	243
Yararlanılan Kaynaklar	247

Bölüm 9
NÜBÜVVET ve MU’CİZE

249

9.1. Nübüvvet	250
9.1.1. Kavramsal Çerçeve	250
9.1.2. Nübüvvetin Gerekliliği	251
9.1.3. Peygamberlik Görevi	253
9.1.4. Peygamberlik ve Vahiy	255
9.1.5. Nebî ve Resûl Arasındaki Fark	256
9.1.6. Peygamberlerin Sıfatları	257
9.1.7. Nübüvvetle İlgili Meseleler	258
9.1.7.1. Peygamberlerin İnsan Olması	258
9.1.7.2. Peygamberlerin Dereceleri	259
9.1.7.3. Peygamberlerin Cinsiyeti	260
9.1.7.4. Peygamberlerin Sayısı	261
9.1.7.5. Peygamberlerin Gaybı Bilmesi	261
9.1.7.6. Peygamberlerin Şefâati	262
9.1.7.7. Nübüvvetin Sonlanması (Hatmu’n-Nübüvvet)	263
9.2. Mu’cize	263
9.2.1. Kavramsal Çerçeve	264
9.2.2. Mu’cize’nin Şartları	265
9.2.3. Mu’cize’nin Çeşitleri	266
9.2.3.1. Hissî Mu’cize	266
9.2.3.2. Aklî Mu’cize	267
9.2.4. Mu’cize ile İlgili Meseleler	269
9.2.4.1. Mu’cize ve Benzer Olaylar Arasındaki Fark	269
9.2.4.2. Kur’an’ın Mu’cizeliği	271
9.2.4.3. Hissî Mu’cizenin İmkânı	273
Yararlanılan Kaynaklar	280

Bölüm 10
İMÂMET – VELÂYET

283

10.1. İmâmet	284
10.1.1. İmâmet Tartışmalarının Başlangıcı	284
10.1.2. İmâmet Düşüncesinin Mahiyeti	287
10.2. Velâyet	290
10.2.1. Velâyet Tartışmalarının Tarihi	294

10.2.2. Şîa'da Velâyet	296
10.3. Velâyet İmâmet Etkileşimi	298
Yararlanılan Kaynaklar	303

Bölüm 11

KUR'ÂN VE İLAHÎ KİTAPLAR

307

11.1. İlahî Kitaplara Duyulan İhtiyaç	309
11.2. İlahî Kitaplar ve İsimleri	311
11.2.1. Kitaplar	314
11.2.2. Suhuf	325
11.3. Kur'ân'ın İndirilmesi, Yazılması ve Çoğaltılması	327
11.4. Kur'ân'ın Mu'cize Oluşu	329
11.5. Kur'ân'ı Diğer İlahî Kitaplardan Ayıran Temel Özellikler	331
11.6. Bir Müslümanın Diğer İlahî Kitaplar Karşısındaki Tutumu	336
Yararlanılan Kaynaklar	340

Bölüm 12

KİYAMET ALAMETLERİ

345

12.1. Kıyamet Kavramı	346
12.2. Kıyamet Alametleri	348
12.2.1. Küçük Alametler	350
12.2.2. Büyük Alametler	350
12.2.2.1. Ye'cûc ve Me'cûc	351
12.2.2.2. Dâbbetü'l-arz	353
12.2.2.3. Duhân	354
12.2.2.4. Deccâl	355
12.2.2.5. Güneşin Batıdan Doğması	357
12.2.2.6. Üç Yerin Batışı	358
12.2.2.7. İnsanları Mahşer Yerine Sürükleyecek Bir Ateşin Çıkması	359
12.2.2.8. Hz. İsa'nın İnmesi	359
12.2.2.9. Mehdî'nin Gelmesi	361
Yararlanılan Kaynaklar	370

Bölüm 13
AHİRET

375

13.1. Ahiret İnancının Yeri ve Önemi	375
13.2. Berzah	377
13.3. Ba's/ Yeniden Diriltilme	379
13.4. Haşır	380
13.5. Hesap ve Mizan	381
13.6. A'raf	383
13.7. Sırat	383
13.8. Cennet	384
13.9. Cehennem	385
13.10. Şefaah	389
13.11. Reenkarnasyon	391
Yararlanılan Kaynaklar	394
EK:1. Muhkem ve Müteşabih	397
EK:2. Kanunu't- Tevil	401
EK:3. İlim Bahsi	409
EK:4. Mukallidin İmanı	425

